

Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Öz-yeterliklerinin ve Psikolojik Belirtilerinin İncelenmesi *

Examining Psychological Symptoms and Self-efficacy of Parents with Disabled Children

Bülent Baki TELEF **

Özet

Bu araştırmanın amacı, engelli çocuğa sahip ebeveynlerin öz-yeterlikleri ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişkileri incelemektir. Bu araştırma betimsel yöntemde dayanmaktadır. Araştırmanın çalışma grubu, 2010-2011 eğitim öğretim yılında özel eğitim desteğine gereksinim duyan çeşitli engellere sahip 165 öğrenci velisinden oluşmaktadır. Ebeveynlerin %63,6'sı (n= 105) anne, %36,4'ü (n= 60) babadır. Araştırma verileri Ebeveyn Öz-yeterlik Ölçeği ve Kısa Semptom Envanteri ile toplanmıştır. Araştırmadan elde edilen verilerin analizinde bağımsız örneklem için t-testi, Anova ve Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon analizi yöntemleri kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda, ebeveyn öz-yeterliği ile psikolojik belirtiler arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler olduğu saptanmıştır. Ebeveynlerin öz-yeterliklerinde ve psikolojik semptomlarında bazı demografik değişkenlere göre fark bulunmuştur. Sonuç olarak, ebeveynlerin öz-yeterlikleri arttıkça psikolojik belirtilerin azaldığı söylenebilir.

Anahtar Sözcük: Öz-yeterlik, Ebeveyn Öz-yeterliği, Psikolojik Belirtiler

Abstract

The purpose of this study is to examine the relationship between self-efficacy and psychological symptoms of the parents with disabled children. This is a descriptive study. The sample of the study consists of the parents of 165 students with disabilities. 63,3% (n=105) of the participants were mothers and 36,4% (n=60) were fathers. Data was collected with the help of Parent Self-efficacy Scale and Brief Symptom Inventory. In the analysis of the data, t-test, Anova, and Pearson Moments Correlation Analysis were used. This study showed that there is a negatively meaningful relationship between parent self-efficacy and psychological symptoms. There were meaningful differences in psychological symptoms and self-efficacy of the

---

* Bu makalenin bir bölümü Uluslararası Psikolojik Danışma ve Eğitimi Kongresi'nde sözel bildiri olarak sunulmuştur.

** Yard. Doç. Dr. Bülent Baki TELEF, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Psikolojik Danışma ve Rehberlik ABD., bakitele@gmail.com

parents according to some demographic variables. As a result, we can say that increase in parent self-efficacy will lead decrease in psychological symptoms.

Keywords: Self-efficacy, Parent Self-efficacy, Psychological Symptoms

Giriş

Öz-yeterlik algısı kişinin kendi davranışları ve yaşamında etkili olan olayları kontrol etme kapasitesi ile ilgili inançları olarak ifade edilmiştir (Bandura, 1994). Ebeveyn öz-yeterliği geniş bir öz-yeterlik literatüründen oluşturulmuştur (Troutman, Moran, Arndt, Johnson ve Chmielewski, 2012). Ebeveyn öz-yeterlik inançları anne ve babalık görevlerini gerçekleştirme yeteneğine güven ve ebeveynlik rollerinde etkili olma kapasitesi ile ilgili ailenin algısı olarak da tanımlanmıştır (Guimond, Wilcox ve Lamorey, 2008). Coleman ve Karraker (1997) ise ebeveyn öz-yeterliğini çocuğun gelişimi ve davranışları üzerinde olumlu etki bırakma yeteneği ile ilgili algılamalar olarak açıklamaktadır. Ebeveyn öz-yeterliği, hem çocuk yetiştirme davranışlarını sergileme bilgisi ile ilgili algılama seviyesini hem de kişinin ebeveynlik görevini yerine getirme yeteneğine güvenin derecesini kapsamaktadır (Troutman ve diğer., 2012). Kendi ebeveyn yeterliği ile ilgili güçlü inançları olan anne ve babalar olumlu ebeveyn davranışları sergilemektedirler (Coleman ve Karraker, 2000). Hessa, Tetib ve Hussey-Gardner (2004) ebeveynlerin çocuğun gelişimi ile ilgili bilgileri arttıkça ebeveyn öz-yeterliklerinin de arttığını belirtmişlerdir. Ebeveynin öz-yeterlik inançları duygusal, motivasyonel, bilişsel ve davranışsal yolların karşılıklı etkileşimi ile ailenin tepkilerini etkilemektedir (Coleman ve Karraker, 1997). Ebeveynlerin çocuk ile ilgili genel algılamaları, aile fonksiyonları, ailenin sağlığı ve ailenin almış olduğu kişisel tavsiyeler anne ve babaların öz-yeterlikleri ile ilişkili bulunmuştur (Salonen ve diğer., 2009). Ebeveynin öz-yeterlik algısı kompleks, birçok değişkenle çok yönlü ilişkisi olduğundan dolayı araştırmalarda kişisel, ilişkisel ve içeriksel faktörler dikkate alınmalı ve sistemli bir bakış açısı benimsenmelidir (De Montigny ve Lacharite, 2005). Hung, Wu, Chiang, Wu ve Yeh (2010) engelli çocuğun ailesinin rahatsızlık ile ilgili algısının ailenin ruh sağlığını etkileyen en önemli faktör olduğunu belirtmişlerdir. Ebeveyn öz-yeterliği, özürlü çocuğa sahip ebeveynlerin ruh sağlığı sonuçları ile çocuğun davranış problemleri

arasındaki ilişkiyi anlamada önemli bir değişken olarak tanımlanmıştır (Hastings ve Brown, 2002). Barlow, Powell ve Gilchrist'e (2006) göre engelli çocuğa sahip aileler psiko-sosyal rahatsızlık riski altında olup çocuklarının bakımına katkıda bulunabilecek kendi yetenekleri ile ilgili öz-yeterlik algısından yoksun olabilirler.

Dökmen'e (2009) göre hasta, yaşlı ve engelliler ile ilgilenenlerin ruh sağlıkları risk altındadır. Engelli çocukların yaşamış oldukları engelin şiddeti ailelerin ruh sağlığını etkilemektedir (Khamis, 2007). Engelli çocuğa sahip aileler çocuklarını yetiştirme sürecinde sık sık fiziksel ve psikolojik rahatsızlık yaşamaktalar ve bu durum onların yaşam niteliğini etkilemektedir (Leung ve Li-Tsang, 2003). Psikolojik olarak kaygılı, endişeli ve stres içindeki aile bireylerinin kendi yaşam kaliteleri bozulurken çocuklarının rehabilitasyon hedeflerini gerçekleştirmede sınırlılıklar yaşayabileceği bir gerçektir. Özürlü çocuğu olan aile bireylerinin sosyal ve psikolojik sorunlarının ayrıntılı bilinmesi ve çözüm önerilerinin bulunmaya çalışılması oldukça önem taşımaktadır (Akmeşe, Mutlu ve Günel, 2007). Yetersizliği olan çocuğa verilecek hizmetlerin etkili olabilmesi için, öncelikle ailenin gereksinimlerinin, aile işlevlerinin, aile içi dinamiklerin, yaşadığı zorlanmaların, başa çıkma mekanizmalarının, sahip olduğu içsel ve dışsal kaynakların ve bunların etkileşimlerinin çok boyutlu olarak incelenmesi ve müdahale ve eğitim hizmetlerinin de bu doğrultuda planlanıp yürütülmesi gerekmektedir (Kaner, 2004).

Bu araştırmanın amacı engelli çocuğa sahip ebeveynlerin öz-yeterlikleri ile psikolojik belirtileri arasındaki ilişkileri incelemektir. Bu temel amaç doğrultusunda aşağıdaki alt amaçlara cevap aranmıştır:

1. Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin öz-yeterliklerinde ve psikolojik belirtilerde cinsiyete göre anlamlı fark var mıdır?
2. Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin öz-yeterliklerinde ve psikolojik belirtilerinde eğitim düzeyine göre anlamlı fark var mıdır?
3. Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin öz-yeterlikleri ile psikolojik belirtileri arasında anlamlı ilişki var mıdır?

Yöntem

Bu çalışma betimsel yöntemle dayalı olarak yapılmıştır. Araştırmanın katılımcılarını 2010 ve 2011 yıllarında özel eğitime ihtiyaç duyan öğrencileri tanılama amacıyla Rehberlik ve Araştırma Merkezi'ne başvuru-

ran 165 ebeveyn oluşturmaktadır. Ebeveynlerin 105'i (%63,6) anne ve 60'ı (%36,4) babadır. Araştırmaya katılan ebeveynlerin 24'ü (%14,6) 20-30, 72'si (%43,6) 30-40, 63'ü (%38,2) 40-50, 6'sı (%3,6) 50 ve üzeri yaş aralığında bulunmaktadır. Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde 31'i (%18,8) ilkokul, 33'ü (%20,0) ortaokul, 63'ü (%38,2) lise, 38'i (%23,0) üniversite mezunudur.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak Kısa Semptom Envanteri, Ebeveyn Öz-yeterliği Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu

Kişisel Bilgi Formu, katılımcı anne ve babaların demografik bilgilerini toplamak için araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

Kısa Semptom Envanteri

İnsanların çeşitli ruhsal belirtilerini saptamak için geliştirilmiş ölçeklerden biri olan Kısa Semptom Envanteri (KSE), SCL-90 Belirti Tarama Listesi'nin kısa formudur. Derogatis (1992) tarafından geliştirilen ve Şahin ve Durak (1994) tarafından Türkçeye uyarlanan KSE, 5 alt ölçekten (anksiyete, depresyon, olumsuz benlik, somatizasyon ve hostile) oluşan 53 maddelik bir ölçektir. Maddeler için 0 ile 4 arasında puanlanan, Likert tipi "hiç yok", "biraz var", "orta derecede var", "epey var" ve "çok fazla var" seçenekleri verilmekte ve her alt ölçeğin maddeleri için verilen bu cevap seçenekleri içinden işaretlenenlerin toplamı ile alt ölçek toplam puanına ulaşılmaktadır. KSE'nin Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirliği Şahin ve Durak (1994) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin güvenilirlik çalışması sonucunda KSE'nin alt ölçeklerinin alfa değerleri, anksiyete alt ölçeği için 0.81, depresyon alt ölçeği için 0.85, olumsuz benlik alt ölçeği için 0.80, somatizasyon alt ölçeği için 0.71, hostile alt ölçeği için 0.72 olarak bulunmuştur. (Savaşır ve Şahin, 1997).

Ebeveyn Öz-yeterliği Ölçeği

Ebeveyn Öz-yeterliği Ölçeği Guimond, Moore, Aier, Maxon ve Diken (2005) tarafından engelli çocuğa sahip ebeveynlerin öz-yeterliğini belirlemek için geliştirilmiş ve Diken (2007) tarafından Türkçe uyarlaması yapılmıştır. Ölçek iki alt boyuttan ve 16 maddeden

oluşmaktadır. Ölçek 7'li Likert tipidir (1: kesinlikle katılmıyorum, 7: kesinlikle katılıyorum). Ölçeğin güvenirlik çalışması sonucunda güvenirlik katsayısı kaynaklara ulaşma alt boyutu için .86, ebeveyn stratejileri alt boyutu için .83 ve genel ebeveyn öz-yeterliği için .89 olarak hesaplanmıştır. Bu çalışmada güvenirlik katsayıları kaynaklara ulaşma alt boyutu için .91, ebeveyn stratejileri alt boyutu için .77 ve genel ebeveyn öz-yeterliği için .90 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri özel eğitim hizmeti almak için Rehberlik ve Araştırma Merkezi'ne başvuran engelli çocuğa sahip ebeveynlerin gönüllü olarak katılımı ile elde edilmiştir. Ölçeklerin nasıl doldurulacağı ile ilgili gerekli açıklama yapıldıktan sonra ölçekleri doldurmaları istenmiştir. Eğitim düzeyi düşük olan bazı velilerin ölçekleri tamamlamakta güçlük çektikleri görülmüştür. Bu ölçekler değerlendirmeye alınmamıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen verilerin analizinde bağımsız örneklemeler için *t*-testi, Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ve Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın istatistiksel analizleri SPSS 16 paket programı kullanılarak yapılmıştır.

Bulgular

Birinci Alt Probleme Ait Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemi “Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin öz-yeterliklerinde ve psikolojik belirtilerinde cinsiyete göre anlamlı fark var mıdır?” şeklinde ifade edilmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Ebeveynlerin Öz-yeterliklerinin ve Psikolojik Belirtilerinin Cinsiyete Göre t-Testi Sonuçları

Boyutlar	Ebeveyn	n	$\bar{x}$	ss	sd	t	p
KUÖY	Anne	105	46.62	8.56	163	.82	.41
	Baba	60	45.43	9.49			
ESÖY	Anne	105	43.48	6.81	163	.39	.69
	Baba	60	43.93	7.35			
GEÖY	Anne	105	90.10	13.80	163	.31	.75
	Baba	60	89.37	15.49			
Depresyon	Anne	105	10.80	8.51	163	4.50	.00*
	Baba	60	5.30	5.44			
Anksiyete	Anne	105	8.63	8.93	163	2.78	.00*
	Baba	60	4.95	6.58			
Olumsuz Benlik	Anne	105	7.34	8.15	163	2.00	.04*
	Baba	60	4.88	6.51			
Somatizasyon	Anne	105	5.21	4.94	163	3.80	.00*
	Baba	60	2.50	3.24			
Hostilite	Anne	105	6.51	4.74	163	2.11	.03*
	Baba	60	4.90	4.69			

* $p < .05$

KUÖ (Kaynaklara Ulaşma Öz-yeterliği); ESÖ (Ebeveyn Stratejileri Öz-yeterliği); GEÖ (Genel Ebeveyn Öz-yeterliği)

Tablo 1'deki bağımsız örneklem için t-testi analizi sonuçları incelendiğinde ebeveynlerin kaynaklara ulaşma ($t_{163} = .82, p = .41$), ebeveyn stratejileri ($t_{163} = .39, p = .69$) ve genel ebeveyn öz-yeterliğinde ($t_{163} = .31, p = .75$) cinsiyete göre anlamlı fark bulunmazken; yaşamış oldukları psikolojik belirtilerde anlamlı farklılıklar görülmüştür. Ebeveynlerin depresyon ($t_{163} = 4.50, p = .00$), anksiyete ($t_{163} = 2.78, p = .00$), olumsuz benlik ($t_{163} = 2.00, p = .04$), somatizasyon ($t_{163} = 3.80, p = .00$) ve hostilite ($t_{163} = 2.11, p = .03$) puanlarında anne ve babalar arasında anlamlı farklar saptanmıştır. Annelerin depresyon ($\bar{x} = 10.80, ss = 8.51$), anksiyete ($\bar{x} = 8.63, ss = 8.93$), olumsuz benlik ($\bar{x} = 7.34, ss = 8.15$), somatizasyon ($\bar{x} = 5.21, ss = 4.94$), hostilite ($\bar{x} = 6.51, ss = 4.74$) puanları, babaların depresyon ($\bar{x} = 5.30, ss = 5.44$), anksiyete ($\bar{x} = 4.95, ss = 6.58$), olumsuz benlik ($\bar{x} = 4.88, ss = 6.51$), somatizasyon ($\bar{x} = 2.50, ss = 3.24$) ve hostilite ($\bar{x} = 4.90, ss = 4.69$) pu-

anlarından daha yüksek olduğu görülmüştür. Annelerin psikolojik belirtilerinin babalardan daha yüksek olduğu söylenebilir.

İkinci Alt Probleme Ait Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemi “Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin öz-yeterliklerinde ve psikolojik belirtilerinde eğitim düzeyine göre anlamlı fark var mıdır?” şeklinde ifade edilmiştir. Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin öz-yeterliklerinin ve psikolojik belirtilerinin eğitim düzeyine göre anlamlı fark gösterip göstermediğini belirlemek için tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 2’de sunulmuştur.

Tek yönlü varyans analizi sonuçları, kaynaklara ulaşma ($F_{(3, 161)}=10.35, p<.05$) ve genel ebeveyn öz-yeterliğinde ($F_{(3, 161)}=5.84, p<.05$) eğitim düzeyine göre anlamlı fark olduğunu göstermektedir. Ebeveynlerin eğitim düzeyine göre öz-yeterliklerindeki farklılığın kaynağını incelemek amacıyla yapılan Scheffe testinin sonuçlarına göre eğitim düzeyi lise ($\bar{x}=47.43, ss.=7.71$) ve üniversite ($\bar{x}=50.39, ss.=4.42$) olan ebeveynlerin kaynaklara ulaşma öz-yeterlikleri eğitim düzeyi ilkokul ($\bar{x}=39.74, ss.=12.67$) olan ebeveynlerin kaynaklara ulaşma öz-yeterliklerinden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Genel ebeveyn öz-yeterliğinde de eğitim düzeyine göre anlamlı fark olduğu görülmüştür. Benzer bir şekilde eğitim düzeyi lise ($\bar{x}=90.81, ss.=12.68$) ve üniversite ($\bar{x}=95.84, ss.=8.22$) olan ebeveynlerin genel ebeveyn öz-yeterliği, eğitim düzeyi ilkokul ($\bar{x}=82.16, ss.=21.00$) olan ebeveynlerin genel ebeveyn öz-yeterliklerinden daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Ebeveynlerin eğitim düzeyine göre psikolojik belirtilerdeki farklılığın kaynağını incelemek amacıyla yapılan Scheffe testinin sonuçlarına göre eğitim düzeyi ilkokul olan ebeveynlerin olumsuz benlik ($\bar{x}=9.42, ss.=11.16$) düzeylerinin eğitim düzeyi üniversite olan ebeveynlerin olumsuz benlik ($\bar{x}=5.29, ss.=3.98$) düzeylerinden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Eğitim düzeyi ilkokul ($\bar{x}=11.65, ss.=8.49$) ve ortaokul ($\bar{x}=11.36, ss.=10.78$) olan ebeveynlerin depresyon düzeylerinin eğitim düzeyi üniversite ($\bar{x}=5.53, ss.=5.63$) olan ebeveynlerin depresyon düzeylerinden daha yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 2. Ebeveynlerin Öz-Yeterliklerinin ve Psikolojik Belirtilerinin Eğitim Düzeylerine Göre ANOVA Sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
KUÖY	Gruplar arası	2101.763	3	700.588	10.349	.00*
	Grup içi	10899.413	161	67.698		
	Toplam	13001.176	164			
ESÖY	Gruplar arası	179.751	3	59.917	1.230	.30
	Grup içi	7843.861	161	48.720		
	Toplam	8023.612	164			
GEÖY	Gruplar arası	3337.076	3	1112.359	5.840	.00*
	Grup içi	30663.506	161	190.457		
	Toplam	34000.582	164			
Depresyon	Gruplar arası	912.257	3	304.086	5.140	.00*
	Grup içi	9524.143	161	59.156		
	Toplam	10436.400	164			
Anksiyete	Gruplar arası	1013.095	3	337.698	5.243	.00*
	Grup içi	10368.942	161	64.403		
	Toplam	11382.036	164			
Olumsuz Benlik	Gruplar arası	736.135	3	245.378	4.443	.00*
	Grup içi	8892.677	161	55.234		
	Toplam	9628.812	164			
Somatizasyon	Gruplar arası	143.307	3	47.769	2.331	.07
	Grup içi	3299.396	161	20.493		
	Toplam	3442.703	164			
Hostilite	Gruplar arası	404.393	3	134.798	6.516	.00*
	Grup içi	3330.734	161	20.688		
	Toplam	3735.127	164			

* $p < .05$

KUÖ (Kaynaklara Ulaşma Öz-yeterliği); ESÖ (Ebeveyn Stratejileri Öz-yeterliği); GEÖ (Genel Ebeveyn Öz-yeterliği)

Eğitim düzeyi ilkokul olan ebeveynlerin hostilite ($\bar{x}$ = 8.65, ss.= 5.47) düzeyleri eğitim düzeyi lise ($\bar{x}$ = 5.16, ss.= 3.81) ve üniversite ($\bar{x}$ = 4.21, ss.= 3.77) olanlardan; eğitim düzeyi ilkokul olan ebeveynlerin anksiyete ($\bar{x}$ = 11.48, ss.= 11.68) düzeylerinin eğitim düzeyi lise ($\bar{x}$ = 6.43, ss.= 6.36) ve üniversite ($\bar{x}$ = 4.18, ss.= 4.80) olan ebeveynlerin anksiyete puanlarından daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Üçüncü Alt Probleme Ait Bulgular

Araştırmanın üçüncü alt problemi “Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin öz-yeterlikleri ile psikolojik belirtileri arasında anlamlı ilişki var mıdır?” şeklinde ifade edilmiştir. Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin öz-yeterlikleri ile psikolojik belirtileri arasındaki ilişkileri gösteren Pearson Korelasyon analizi sonuçları Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Ebeveyn Öz-yeterliği ve Psikolojik Belirtiler Arasındaki İlişkiler

Boyutlar	Kaynaklara Ulaşma Öz-yeterliği	Ebeveyn Stratejileri Öz-yeterliği	Genel Ebeveyn Öz-yeterliği
Depresyon	-.11	-.27**	-.21**
Anksiyete	-.28**	-.33**	-.33**
Olumsuz Benlik	-.18*	-.27**	-.25**
Somatizasyon	-.16*	-.31**	-.26**
Hostilite	-.31**	-.39**	-.38**

** $p < .001$, * $p < .005$

Tablo-3 incelendiğinde ebeveyn öz-yeterliğinin alt boyutlarından kaynaklara ulaşma öz-yeterliği ile anksiyete ($r = -.28, p < .01$), olumsuz benlik ($r = -.18, p < .05$), somatizasyon ($r = -.16, p < .05$) ve hostilite ($r = -.31, p < .01$) puanları arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler olduğu görülmüştür. Ebeveyn öz-yeterliğinin bir diğer alt boyutu olan ebeveyn stratejileri öz-yeterliği ile depresyon ($r = -.27, p < .01$), anksiyete ($r = -.33, p < .01$), olumsuz benlik ($r = -.27, p < .01$), somatizasyon ($r = -.31, p < .01$) ve hostilite ($r = -.39, p < .01$) puanları arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler olduğu bulunmuştur. Genel ebeveyn öz-yeterliğine bakıldığında ise depresyon ($r = -.21, p < .01$), anksiyete ($r = -.33, p < .01$), olumsuz benlik ($r = -.25, p < .01$), somatizasyon ($r = -.26, p < .05$) ve hostilite ($r = -.38, p < .01$) puanları arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler olduğu saptanmıştır.

Sonuç ve Tartışma

Araştırmanın sonucunda ebeveynlerin öz-yeterliklerinde cinsiyete göre anlamlı fark bulunmamıştır. Fakat psikolojik belirtilerde cinsiyete göre anlamlı fark olduğu görülmüştür. Annelerin depresyon, anksiyete, somatizasyon, hostilite, olumsuz benlik puanlarının baba-

lardan daha yüksek olduğu söylenebilir. Ebeveyn öz-yeterliği ile ilgili elde edilen sonuçlar MacInnes'in (2009) Down Sendromlu çocuğa sahip anne ve babalar ile yapmış olduğu çalışma sonuçları ile tutarlıdır. Fakat Beral (2010) Otistik çocuğa sahip annelerin ebeveyn stratejileri ve genel ebeveyn öz-yeterliklerinin babalardan daha yüksek olduğunu bulmuştur. Araştırmalarda engelli çocuğa sahip ailelerin, özellikle annelerin yüksek düzeyde psikolojik rahatsızlık yaşadıkları görülmüştür (Yim, Moon, Rah ve Lee, 1996; Hastings ve diğer., 2005; Barlow, Powell ve Gilchrist, 2006; Bayat, Salehi, Bozorgnezhad ve Asghari, 2011). Bayat, Salehi, Bozorgnezhad ve Asghari (2011) zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin babalara göre saldırganlık, depresyon, obsesyon, anksiyete, fiziksel şikayetler ve psikoz gibi psikolojik problemleri daha fazla yaşadıklarını bulmuşlardır. Yim, Moon, Rah ve Lee'ye (1996) göre çocuklarının fiziksel ya da zihinsel engelli olduğunu öğrenen anneler somatizasyon, depresyon, anksiyete, düşmanlık, fobik anksiyete gibi ciddi psikolojik rahatsızlıklar yaşamaktadırlar. Coşkun ve Akkaş (2009) engelli çocuğa sahip annelerin sürekli kaygı düzeylerinin yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Dereli ve Okur (2008) engelli çocuğa sahip olan ailelerin ciddi depresyon yaşadıklarını ve annelerin depresyon düzeylerinin babalardan daha yüksek olduğunu bulmuşlardır. Emerson, Hatton, Llewellyn, Blacker ve Graham (2006) zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin normal çocuğa sahip annelere göre daha düşük mutluluk, benlik saygısı ve öz-yeterlik sergilediklerini belirtmişlerdir. Olsson ve Hwang'a (2008) göre zihinsel engelli çocuğa sahip anneler, babalara ve kontrol grubundaki ailelere göre daha düşük seviyede iyi oluş yaşamaktadırlar. Engelli çocuk ile annelerin daha fazla zaman geçirmeleri (Bayat, Salehi, Bozorgnezhad ve Asghari, 2011), annelerin babalara göre çocuğun davranış problemlerinden daha fazla etkilenmeleri (Hastings ve diğer., 2005) ve annelerin çocuğun bakımında ve eğitiminde kendilerini daha fazla sorumlu hissetmeleri (Uğuz, Toros, İnanç ve Çolakkadıoğlu, 2004; Uyaroğlu ve Bodur, 2009) onların daha fazla psikolojik belirti yaşamalarının nedeni olabilir.

Ebeveynlerin kaynaklara ulaşma ve genel ebeveyn öz-yeterliğinde eğitim düzeyine göre anlamlı fark görülmüştür. Eğitim düzeyi lise ve üniversite olan engelli çocuğa sahip ebeveynlerin ilköğretim mezunu olan ebeveynlere göre kaynaklara ulaşma ve genel ebeveyn öz-yeterliği daha yüksek olduğu görülmüştür. Eğitim düzeyi lise

ve üniversite olan ebeveynlerin ebeveyn öz-yeterlikleri eğitim düzeyi ilkokul olan ebeveynlerden daha yüksek olduğu söylenebilir. Bu bulgu Coleman ve Karraker'in (2000) çalışması ile tutarlıdır. Coleman ve Karraker (2000) eğitim düzeyi yüksek olan aileler daha yüksek ebeveyn öz-yeterliği sergilediklerini belirtmişlerdir. Onlara göre eğitilmiş anneler daha az eğitilmiş annelere göre çocukları ile daha başarılı etkileşim geliştirmeleri, etkili aile stratejileri ve çocuk gelişimi ile ilgili daha geniş kaynak elde etmeleri olasıdır. Benzer bir şekilde engelli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik belirtilerinde eğitim düzeyine göre anlamlı fark bulunmuştur. Eğitim düzeyi ilkokul olan engelli çocuğa sahip ebeveynlerin olumsuz benlik düzeyleri eğitim düzeyi üniversite olan ebeveynlerin olumsuz benlik düzeylerinden; eğitim düzeyi ilkokul ve ortaokul olan ebeveynlerin depresyon düzeyleri eğitim düzeyi üniversite olan ebeveynlerin depresyon düzeylerinden daha yüksek olduğu görülmüştür. Eğitim düzeyi ilkokul olan engelli çocuğa sahip ebeveynlerin hostile ve anksiyete düzeyleri eğitim düzeyi lise ve üniversite olanlardan daha yüksek olduğu saptanmıştır. Eğitim düzeyi düşük olan engelli çocuğa sahip ebeveynlerin eğitim düzeyi yüksek olan ebeveynlerden daha fazla psikolojik belirti yaşadıkları söylenebilir. Eğitim seviyesi düşük olan engelli çocuğa sahip ebeveynlerin daha fazla psikolojik belirti yaşamaları ile ilgili elde edilen bulgular literatürdeki bazı araştırmalar ile desteklenmektedir. Khamis (2007) anne ve babanın eğitim durumunun yaşamış oldukları psikolojik belirtiler ile negatif ilişkili olduğunu belirtmiştir. Coşkun ve Akkaş'a (2009) göre annelerin eğitim düzeyi arttıkça kaygı düzeyi azalmaktadır. Annelerin eğitim düzeylerinin artışıyla birlikte engelli çocuklarına dair karşılaştıkları sorunlara çözüm geliştirmede genellikle daha başarılı olacaklarından, kaygı düzeylerinin bir alt eğitim düzeyine göre daha az olması beklenen bir durumdur. Eğitim düzeyi yüksek olan anne ve babaların kaynaklara daha kolay ulaşmaları, kendilerini çocuğun bakımı ve eğitimi konusunda daha yeterli hissetmeleri ve yaşamış oldukları zorluklar ile daha kolay başa çıkabilmeleri düşük eğitim düzeyine sahip olan ebeveynlere göre daha az psikolojik belirti yaşamalarının nedeni olabilir.

Analiz sonuçları incelendiğinde kaynaklara ulaşma öz-yeterliği ile anksiyete, olumsuz benlik, somatizasyon ve hostile puanları arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler olduğu görülmüştür. Fakat kaynaklara ulaşma öz-yeterliği ile depresyon arasında anlamlı ilişki bu-

lunmamıştır. Ebeveyn öz-yeterliğinin bir diğer alt boyutu olan ebeveyn stratejileri öz-yeterliği ile depresyon, anksiyete, olumsuz benlik, somatizasyon ve hostilite puanları arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler olduğu görülmüştür. Genel ebeveyn öz-yeterliğine bakıldığında ise depresyon, anksiyete, olumsuz benlik, somatizasyon ve hostilite puanları arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler olduğu saptanmıştır. Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin ebeveyn öz-yeterlikleri arttıkça psikolojik belirtilerinin azaldığı söylenebilir. Halpern ve Mclean (1997) annelerin ebeveyn öz-yeterliği ile yaşamış oldukları psikolojik rahatsızlıklar arasında güçlü ilişki bulmuşlar ve yüksek ebeveyn öz-yeterliğine sahip annelerin düşük öz-yeterlik inançlarına sahip olanlardan daha az psikolojik rahatsızlık yaşadıklarını belirtmişlerdir. Hastings ve Brown'a (2002) göre öz-yeterlik otistik çocuğa sahip babalar için koruyucu bir faktör olarak görülebilir. Otistik çocuğa sahip babaların öz-yeterlikleri yükseldikçe anksiyete düzeyleri azalmaktadır. Ebeveyn öz-yeterliği, anne ve babaları yaşamış oldukları depresif duyguların etkilerinden korumaktadır (O'Neil, Wilson, Shaw ve Dishion, 2009). Rezendes ve Scarpa'a (2011) göre engelli çocuğa sahip olan ebeveynlerin yaşamış olduğu stres onların ebeveyn öz-yeterliklerini azaltmakta, anksiyete ve depresyon gibi belirtilerini arttırmaktadır.

Araştırmanın sonucunda özürlü çocuğa sahip ebeveynlerin öz-yeterliklerinde cinsiyete göre fark bulunmazken yaşamış oldukları psikolojik belirtilerde anlamlı fark vardır. Annelerin depresyon, anksiyete, düşük benlik saygısı, somatizasyon ve hostilite düzeylerinin babalardan daha yüksek olduğu görülmüştür. Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin kaynaklara ulaşma, genel ebeveyn öz-yeterliğinde ve psikolojik belirtilerinde eğitim düzeyine göre anlamlı fark görülmüştür. Fakat ebeveyn stratejileri öz-yeterliği ve psikolojik belirtilerden somatizasyonda eğitim düzeyine göre anlamlı fark saptanmamıştır. Ebeveynlerin öz-yeterlikleri ile psikolojik belirtileri arasında negatif ilişki bulunmuştur.

Engelli çocukların gelişim özellikleri, eğitimi, yaşanan problemler ile nasıl başa çıkabilecekleri konusunda ebeveynlerin yeterliklerinin artırılarak yaşamış oldukları psikolojik belirtiler ile daha kolay başa çıkmaları sağlanabilir. Ebeveynlerin yaşamış oldukları psikolojik belirtileri önlemeye ve azaltmaya yönelik yapılacak olan çalışmalarda cinsiyet faktörü dikkate alınmalı ve annelere daha fazla psikolojik des-

tek sağlanmalıdır. Gelecekte yapılacak çalışmalarda engelli bireye sahip ebeveynlerin öz-yeterliklerini artıracak anne ve baba eğitim programları hazırlanarak etkililiği araştırılabilir.

Kaynaklar

- Akmeşe, P. P., Mutlu, A. ve Günel, M. K. (2007). Serebral Paralizili Çocukların Annelerinin Kaygı Düzeyinin Araştırılması. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 50: 236-240.
- Bandura, A. (1994). Self-Efficacy. In V. S. Ramachandran (Ed.), *Encyclopedia of human behavior* (Vol. 4, pp. 71–81). New York: Academic Press.
- Barlow, J., Powell, L., & Gilchrist, M. (2006). The Influence of The Training And Support Programme on The Self-Efficacy and Psychological Well-Being of Parents of Children With Disabilities: A Controlled Trial. *Complementary Therapies in Clinical Practice*, 12, 55–63.
- Bayat, M., Salehi, M., Bozorgnezhad, A., ve Asghari, A. (2011). The Comparison of Psychological Problems between Parents of Intellectual Disabilities Children and Parents of Normal Children. *World Applied Sciences Journal*, 12 (4), 471-475.
- Beral, Y. (2010). Otistik Bozukluğu Olan Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Öz Yeterlik Algılarının Belirlenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Coleman, P., & Karraker, K. (1997). Self-Efficacy and Parenting Quality: Findings and Future Applications, *Developmental Review*, 18, 47–85.
- Coleman, P., & Karraker, K., (2000). Parenting Self-efficacy among Mothers of School-Age Children: Conceptualisation, Measurement and Correlates. *Family Relations*, 49, 13–24.
- Coşkun, Y. ve Akkaş, G. (2009). Engelli Çocuğu Olan Annelerin Sürekli Kaygı Düzeyleri İle Sosyal Destek Algıları Arasındaki İlişki. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1, 213-227.
- Dereli, F. ve Okur, S. (2008). Engelli Çocuğa Sahip Olan Ailelerin Depresyon Durumunun Belirlenmesi. *Yeni Tıp Dergisi*, 25, 164-168.
- Derogatis L. R. (1992). The Brief Symptom Inventory-BSI administration, scoring and procedures manual-II. USA, Clinical Psychometric Research Inc.
- De Montigny, F., & Lacharite, C. (2005). Nursing Theory and Concept Development or Analysis Perceived Parental Efficacy: Concept Analysis. *Journal of Advanced Nursing*, 49(4), 387-396.
- Diken, I. H. (2007). Turkish mothers' self-efficacy beliefs and styles of interactions with their children with language delays. *Early Child Development and Care*, 1-13.
- Dökmen, Z. (2009). Yakınlarına Bakım Verenlerin Ruh Sağlıkları ile Sosyal Destek Algıları Arasındaki İlişkiler. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2012, 3(1), 3-38.
- Emerson, E., Hatton, C., Llewellyn, G., Blacker, J., & Graham, H. (2006) Socio-economic position, household composition, health status and indicators of the

- well-being of mothers of children with and without intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 50: 862–873.
- Guimond, A., Moore, H., Aier, D., Maxon, E., & Diken, I. (2005). *Parental self-efficacy instrument for children with disabilities (PSICD): Short version*. Unpublished scale, Arizona State University, Arizona.
- Guimond, A. B., Wilcox, M.J., & Lamorey, S.G. (2008). The Early Intervention Parenting Self-Efficacy Scale (EIPSES) Scale Construction and Initial Psychometric Evidence. *Journal of Early Intervention*, Vol. 30, Number 4, 295-320.
- Halpern, L. F., & Mclean, W. E. (1997). “Hey Mom, look at Me!”. *Infant Behavior and Development*, 20 (4), 515-529.
- Hastings, R. P., & Brown, T. (2002). Behavior Problems of Children With Autism, Parental Self-Efficacy, and Mental Health. *American Journal on Mental Retardation*, Vol. 107, 3: 222-232.
- Hastings, R. P., Kovshoff, H., Ward, N. J., Espinosa, F. D., Brown, T., & Remington, B. (2005). Systems Analysis of Stress and Positive Perceptions in Mothers and Fathers of Pre-School Children with Autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, Vol. 35, No. 5, 635-644.
- Hessa, C. R., Tetib, D. M., & Hussey-Gardner, B. (2004). Self-Efficacy and Parenting of High-Risk Infants: The Moderating Role of Parent Knowledge of Infant Development. *Applied Developmental Psychology*, 25, 423–437.
- Hung, J. W., Wu, Y. H., Chiang, Y. C., Wu, W. C., & Yeh, C. H. (2010). Mental Health of Parents Having Children with Physical Disabilities. *Chang Gung Med J*, 33, 82-91.
- Kaner, S. (2004). Engelli Çocukları Olan Ana babaların Algıladıkları Stres, Sosyal Destek ve Yaşam Doyumlarının İncelenmesi. Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Ankara- 2004. Proje Numarası: 2001-0901-007.
- Khamis, V. (2007). Psychological Distress Among Parents of Children With Mental Retardation in The United Arab Emirates. *Social Science & Medicine*, 64, 850–857.
- Leung, C. Y. S., & Li-Tsang, C. W. P. (2003). Quality of Life of Parents Who Have Children With Disabilities. *Hong Kong Journal of Occupational Therapy*, 13, 19-24.
- MacInnes, L. K. (2009). Parenting Self-Efficacy and Stress in Mothers and Father of Children with Down Syndrome. Master of Art. Simon Fraser University. Canada.
- Olsson, M. B., & Hwang, C. P. (2008). Socioeconomic and Psychological Variables as Risk and Protective Factors for Parental Well-Being in Families of Children With Intellectual Disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, Vol. 52, 12, 1102–1113.
- O’Neil, J., Wilson, M. N., Shaw, D. S., & Dishion, T. J. (2009). The Relationship between Parental Efficacy and Depressive Symptoms in a Diverse Sample of Low Income Mothers. *J Child Fam Stud*, 18(6): 643–652.
- Rezendes D. L., & Scarpa, A. (2011). Associations between Parental Anxiety/Depression and Child Behavior Problems Related to Autism Spectrum

- Disorders: The Roles of Parenting Stress and Parenting Self-Efficacy. *Autism Research and Treatment*, doi:10.1155/2011/395190.
- Salonen, A. H., Kaunonen, M., Astedt-Kurki, P., Jarvenpaa, A. L., Isoaho, H., & Tarkka, M. T. (2009). Parenting Self-Efficacy After Childbirth. *Journal of Advanced Nursing*, 65(11), 2324–2336.
- Savaşır, I. ve Şahin, N. H. (1997). Bilişsel-Davranışçı Terapilerde Değerlendirme: Sık Kullanılan Ölçekler. Ankara: Türk Psikologlar Derneği.
- Şahin, N.H., ve Durak, A. (1994). Kısa Semptom Envanteri: Türk Gençleri için Uyarlanması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 9(31): 44-56.
- Troutman, B., Moran, T. E., Arndt, S., Johnson, R. F., & Chmielewski, M. (2012). Development of Parenting Self-Efficacy in Mothers of Infants With High Negative Emotionality. *Infant Mental Health Journal*, Vol. 33(1), 45–54.
- Uğuz, Ş., Toros, F., İnanç, B. Y. ve Çolakkadıoğlu, O. (2004). Zihinsel ve/veya Bedensel Engelli Çocukların Annelerinin Anksiyete, Depresyon ve Stres Düzeylerinin Belirlenmesi. *Klinik Psikiyatri*, 7, 42-47.
- Uyaroğlu, A. K.. ve Bodur, S. (2009). Zihinsel Yetersizliği Olan Çocukların Anne-Babalarında Kaygı Düzeyi ve Bilgilendirmenin Kaygı Düzeyine Etkisi. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 8(5), 405-412.
- Yim, S. Y., Moon, H. W., Rah, U. W., & Lee, Y. (1996). Psychological Characteristics of Mothers of Children with Disabilities, *Yonsei medical journal*, 37(6), 380-384.

Extended Summary

Introduction

The self-efficacy perception of parents is a collection of judgments and beliefs regarding their capacities to carry out and organize parental tasks related to the children (Montigny and Lacharite, 2005). Parents with strong beliefs regarding their self-parental efficacies are tending to display positive parental behavior (Coleman and Karraker, 2000). Hung et al. (2010) have stated that the perception of the family regarding the disability of the child is the most important factor affecting the mental health of the family. Parental self-efficacy has been defined as an important variable in understanding the relation between the mental health results of parents of disabled children and the behavioral problems of the child (Hastings and Brown, 2002). According to Barlow, Powell, Gilchrist (2006) families with disabled children are under psycho-social disorder risk and may not have the sufficient self-efficacy regarding their abilities to contribute in the care of their children.

Khamis (2007) states that the severity of the disability of the child affects the psychological disorders of the family. According to Leung and Li-Tsang (2003), families with disabled children have stated that they have undergone frequent physical and psychological disorders and that this in turn has affected their quality of life. It is a known fact that while the quality of life of the family members under continuous anxiety and stress deteriorates, there might be limitations in actualizing the rehabilitation goals for the children. It is very important that the social and psychological problems of families with disabled children are known and that solutions are tried to be found (Akmeşe, Mutlu and Günel, 2007).

The objective of this study is to examine the relationships between the self-efficacies of parents of disabled children and their psychological symptoms. In addition, another objective is to determine whether the self-efficacies and psychological symptoms of parents change according to gender and education level.

Method

This study is based on descriptive method. The sample of the study is composed of the parents of 165 students with various disabilities who applied to the Guidance Research Center for private training in Izmir in 2010 and 2011. Of the parents, 63,6% (n= 105) are mothers and 36,4% (n= 60) are fathers. Of the children whose parents participated in the study, 87 (%52,7) have Mental Disabilities, 4 (%2,4) have Orthopedic disabilities, 16 (%9,7) are Autistic, 17 (%10,3) have Language and Speech Disorder, 9 (%5,5) have Hearing Disabilities, 5 (%3) are visually impaired, 27 (%16,4) have Attention Deficit Hyperactivity Disorder. The study data have been acquired via Parental Self-efficacy Scale, Brief Symptom Inventory and Personal Information Form. For data analysis, *t*-test, One Way Analysis of Variance and Pearson Moment Product Correlation Analysis have been used for independent samples. The statistical analyses of the study have been carried out using SPSS 16 package software.

Results

As a result of the analyses that have been carried out, a statistically significant difference has not been determined between the self-efficacies of parents regarding gender. However, a statistically significant ($p<.05$) difference to the detriment of mothers has been determined regarding the psychological symptoms of depression, anxiety, somatization, hostility, negative self-perception dimensions. Regarding education level, a statistically significant difference to the detriment of primary school graduates ($p<.05$) has been determined in the access of parents to resources and total parental self-efficacy and also depression, anxiety, hostility, negative self-perception dimensions of psychological symptoms. It has been determined that there are negative and statistically significant relations between parental self-efficacy and depression ($r= -.21, p<.01$), anxiety ($r= -.33, p<.01$), negative self-perception ($r= -.25, p<.01$), somatization ($r= -.26, p<.05$) and hostility ($r= -.38, p<.01$) scores.

Discussion

As a result of the study no difference was determined between the parental self-efficacies regarding gender but statistically significant differences were determined for psychological symptoms. It can be stated that the depression, anxiety, somatization, hostility, negative self-perception scores of mothers are higher than those of the fathers. Statistically significant differences were observed with regard to education level between the access of parents to resources and in the general parental self-efficacy. It has been determined that parents who have high school or university level education with disabled children had a higher ability to access resources and it has also been determined that their general parental self-efficacies are higher. Similarly, a statistically significant difference has been determined between the psychological symptoms of parents of disabled children such as depression, anxiety, hostility, negative self-perception scores with regard to education level. It can be stated that parents of disabled children with a lower level of education have more psycho-

logical symptoms in comparison to parents of disabled children with a higher level of education. The reason why parents of disabled children with a higher level of education, experience less psychological symptoms might be the facts that they can access resources more easily, they feel more sufficient regarding child care and education, and that they can overcome problems more easily in comparison to parents of disabled children with a lower level of education. It has been determined that there are negative and statistically significant relationships between parental self-efficacy and depression, anxiety, negative self-perception, somatization and hostility scores. It can be stated that as the parental efficacies of parents with disabled children increase, psychological symptoms tend to decrease.

Conclusion

In conclusion, training of parents regarding the developmental properties of disabled children and increasing their efficacies in dealing with the problems that they experience can help them to deal with their psychological symptoms more easily. The gender factor should be considered in studies that will be carried out to prevent and decrease the psychological symptoms of parents. Mothers can receive more psychological support. Further studies can prepare training programs to increase the self-efficacies of parents of disabled children and can examine the efficiency of these trainings.

* * * *